

Warszawa, 20.12.2021 r.

Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa

BUW-940-34(29)/18

Pan
Konstanty Radziwiłł
Wojewoda Mazowiecki
Plac Bankowy 3/5
00-950 Warszawa

OPINIA

Działając w imieniu Instytutu Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – w odpowiedzi na pismo z dnia 5 października 2020 r. znak: WNP-I.40.279.2018.MW – na podstawie art. 2 Ustawy z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki (Dz. U. z 2018 r. poz. 1103) zwanej dalej „ustawą”, wyrażam opinię, iż nazwa: Szkoła Podstawowa nr 8 im. 1 Warszawskiej Dywizji Piechoty w Legionowie jest niezgodna z art. 1 ustawy.

UZASADNIENIE

Pismem z dnia z dnia 5 października 2020 r. (znak: WNP-I.40.279.2018.MW) wojewoda mazowiecki zwrócił się do Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu o wydanie opinii, czy nazwa Szkoła Podstawowa nr 8 im. 1 Warszawskiej Dywizji Piechoty w Legionowie jest zgodna z art. 1 ustawy. Przeprowadzona przez Instytut Pamięci Narodowej – Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu analiza historyczna prowadzi do wniosku, iż wskazana nazwa odnosi się do organizacji symbolizującej represyjny, autorytarny i niesuwerenny system władzy w Polsce istniejący w latach 1944-1989.

Na poparcie powyższego wskazuję, co następuje:

Jej powstanie było elementem prowadzonej przez Józefa Stalina rozgrywki politycznej przeciw władzom Rzeczypospolitej Polskiej zaraz po zerwaniu stosunków z Polską w dniu 25 kwietnia 1943 roku. Formalnie podstawą tworzenia jednostki było rozporządzenie Rady Najwyższej ZSRS z 9 maja 1943 r. Jednostkę formowano w Sielcach nad Oką w okresie maj-lipiec 1943 r. według sowieckiego etatu dywizji piechoty gwardii. Ze względów propagandowych nadano jej imię Tadeusza Kościuszki.

W skład 1 DP wcielano w większości obywatele Rzeczypospolitej Polskiej. Byli to ochotnicy względnie ludzie przymusowo tam kierowani przez sowieckie tzw. Wojskomaty.

1/6

Większość z nich stanowili obywatele Rzeczypospolitej Polskiej pochodzący z polskich ziem wschodnich siłą anektowanych do Związku Sowieckiego i ludzie, którzy znaleźli się na tych terenach po wrześniu 1939 r., a następnie zostali poddani sowieckim represjom i deportacjom. Zostali oni bezprawnie wykorzystani w ten sposób przez sowieckie dowództwo z pominięciem Naczelnego Wodza i władz państwowych Rzeczypospolitej Polskiej. Znaczną część korpusu oficerskiego stanowili oficerowie sowieccy skierowani do tej jednostki wprost z szeregów Armii Czerwonej.

Na czele 1 DP J. Stalin postawił Zygmunta Berlinga – zdegradowanego dezertera z Wojska Polskiego, który w ramach wewnętrznych decyzji władz ZSRS został mianowany w sowieckich siłach zbrojnych na stopień generalski. Jego zastępcą do spraw oświatowych, tj. do działalności propagandowej wśród żołnierzy zgodnej z oczekiwaniami Moskwy, został mjr Włodzimierz Sokorski oddelegowany z Związku Patriotów Polskich (ZPP). W dniach 16-17 maja 1943 r. do obozu przybyła pierwsza grupa oficerów sowieckich oddelegowanych z Armii Czerwonej, którzy objęli najważniejsze stanowiska dowódcze: płk Bolesław Kieniewicz (zastępca dowódcy dywizji ds. liniowych), płk Antoni Siwicki (szef sztabu dywizji), płk Wojciech Bewziuk (dowódca artylerii), ppłk Bronisław Lubański (szef saperów dywizji), ppłk Władysław Kozino (1 pułk piechoty), mjr Gwidon Czerwiński (2 pułk piechoty), ppłk Tadeusz Piotrowski (3 pułk piechoty) oraz 1 pułk czołgów Anatolij Wojnowski. W tym gronie znalazł się także Polak ppłk Leon Bukojemski dowódca 1 pułku artylerii lekkiej.

Polityczny nadzór nad 1 DP formalnie sprawował utworzony na polecenie Stalina ZPP z Wandą Wasilewską (członkinią Rady Najwyższej ZSRS) na czele. 15 lipca 1943 roku żołnierze dywizji złożyli przysięgę, w której umieszczono słowa o dochowaniu wierności Związkowi Sowieckiemu i braterstwie broni z Armią Czerwoną. Rząd Polski na uchodźstwie w nocy z 1 września 1943 r. złożonej w brytyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, jednoznacznie ocenił wysłanie jednostki na front: *W obecnej sytuacji wojennej na froncie wschodnioeuropejskim siła bojowa tych formacji nie będzie oczywiście miała większego praktycznego znaczenia dla ZSRR. Można przeto śmiało powiedzieć, że mają one przede wszystkim odegrać rolę polityczną, wyznaczoną im, podobnie jak „Związkowi Patriotów Polskich”, przez Rząd Sowiecki na wypadek wkroczenia Czerwonej Armii na terytorium Polski.*

W dniach 12-13 października 1943 r. 1 DP stoczyła pierwszą walkę z Niemcami pod Lenino. Jednostkę wysłano do walki mimo nieukończonego szkolenia i braku pełnej gotowości bojowej. Stalinowi była potrzebna jakakolwiek bitwa z udziałem tej dywizji, aby ten fakt wykorzystać przeciw Polsce w rozmowach politycznych podczas zaplanowanego na drugą połowę października 1943 r. spotkania ministrów spraw zagranicznych ZSRS, USA i Wielkiej Brytanii w Moskwie. Ostatecznie choć dywizja swoje zadanie wykonała przy olbrzymich stratach osobowych (choćby 1 pułk stracił 60 % a 2 pułk 33 % żołnierzy), to przy braku sukcesu sąsiednich jednostek Armii Czerwonej, nie powiodło się operacyjne przełamanie obrony niemieckiej. Faktycznie przegrana i pod względem militarnym mało istotna bitwa w propagandzie komunistycznej urosła do rozmiarów wielkiego sukcesu i 12 października był obchodzony jako „Dzień Wojska Polskiego”.

Na okres zimowy 1 DP przemieszczono w okolice Smoleńska, gdzie przebywała do marca 1944 r. wraz z innymi jednostkami formowanego od sierpnia 1943 r. 1 Korpusu Polskiego w ZSRS (powstał w sierpniu 1943 r. a jego załączkiem była 1 DP), który następnie w marcu 1944 został przeformowany w 1 Armię Polską w ZSRS. Dowództwo nad powstałą 1 Armią Polską sprawowała stworzona na wzór sowieckiej Rada Wojenna Armii Polskiej w ZSRS. Pod względem politycznym Rada podlegała ZPP a praktycznie Centralnemu Biuru

Komunistów Polskich, zaś pod względem organizacyjnym, operacyjnym, zaopatrzeniowym władzom sowieckim. W dniu 29 kwietnia 1944 r. dywizję podporządkowano dowódcy 1 Frontu Białoruskiego Armii Czerwonej gen. Konstantemu Rokossowskiemu.

1 DP prowadziła walki z Niemcami w centralnej Polsce (przyczółki nad Wisłą, prawobrzeżne dzielnice Warszawy, Jabłonna). W 1945 r. 1 DP skierowano do zajmowania ruin Warszawy a następnie do walk o przełamanie Wału Pomorskiego, forsowania Odry i Kanału Hohenzollernów oraz do prowadzonych przez Armię Czerwoną walk o Berlin. 15 września 1945 r. dywizja otrzymała wyróżniającą nazwę „warszawska”.

Po zakończeniu działań wojennych 1 DP, jak i inne jednostki „ludowego” Wojska Polskiego, zostały skierowane na front wewnętrzny do walki z oporem społecznym wobec narzuconej terrorem władzy komunistycznej przy ścisłej współpracy z Armią Czerwoną, NKWD, Urzędem Bezpieczeństwa czy Korpusem Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zgodnie z rozkazem dowództwa Wojsk Polskich z 24 maja 1945 r. ws. *likwidacji partyzantki* 1 DP została rozmieszczona w woj. białostockim, wschodnich powiatach woj. warszawskiego a także w pow. Siedlce, Łuków, Biała Podlaska w woj. lubelskim. Jej zadaniem było *zlikwidować w zdecydowany i energiczny sposób w jak najkrótszym czasie bandy dywersyjne* (czyli żołnierzy powojennego Podziemia Niepodległościowego) *i zapewnić miejscowym władzom* (tj. administracji komunistycznej) (...) *normalne warunki pracy*. Ponadto oficerowie aparatu polityczno-wychowawczego mieli wpajać żołnierzom, iż celem operacji jest *likwidacja resztek hitleryzmu*. W ramach realizacji wspomnianych wytycznych jednostki 1 DP były zaangażowane w 1945 r. chociażby w następujące akcje:

- 1 pułk piechoty wspólnie z Armią Czerwoną i NKWD uczestniczył w lipcowej Obławie Augustowskiej, której celem było rozbicie oddziałów partyzanckich operujących na pograniczu polsko-litewskim – w Puszczy Augustowskiej i na terenach do niej przyległych;
- 1 pułk piechoty wspólnie z NKWD i UB uczestniczył 8 lipca 1945 r. w bitwie pod Ogólami (pow. Białystok) stoczonej z oddziałem Armii Krajowej Obywatelskiej pod dowództwem mjr Aleksandra Rybnika;
- 1 pułk piechoty wspólnie z NKWD brał udział 18 sierpnia w jednej z trzech największych bitew (obok walk w Lesie Stockim i pod Kuryłówką) stoczonych po zakończeniu wojny między żołnierzami podziemia (dokładnie 5 Brygady Wileńskiej Armii Krajowej) a formacjami sowieckimi i jednostkami komunistycznego państwa. W jej wyniku zginęło 16 enkawudzistów, 1 żołnierz 1 pp oraz 8 żołnierzy brygady. Po bitwie kierownictwo NKWD w Polsce zarządziło powstanie grupy operacyjnej złożonej z żołnierzy 267 pułku NKWD wspomaganych przez żołnierzy 9 pułku KBW oraz 1 pułku piechoty 1 DP, która urządziła obławę w gminach Brańsk i Ciechanowiec;
- 22 sierpnia jednostki dywizji realizowały plan przeszukania Siedlec w związku z informacjami o obecności członków podziemia poakowskiego oraz Narodowych Sił Zbrojnych, co miało wiązać się przeprowadzeniem rewizji we wszystkich domach i aresztowaniem osób będących w dostarczonym spisie przez urząd bezpieczeństwa.

Jednocześnie część żołnierzy nie chciała walczyć z oddziałami Podziemia a wręcz przyłączali się do nich, za co spotykały ich najsurowsze kary, jak chociażby to było w przypadku trzech żołnierzy 1 pułku piechoty. W meldunku sytuacyjnym nr 0296 z 12 lipca 1945 r. dowódca 1 pp oficer sowiecki Bazyli Maksimczuk donosił, iż w obecności całego składu pułku wykonano egzekucję na żołnierzach, którzy zdezerutowali i przyłączyli się do „bandy”.

W październiku 1945 r. jednostki 1 DP zostały rozmieszczone w koszarach w Warszawie, Legionowie, Modlinie, Garwolinie a później w Skierniewicach i Ciechanowie.

W 1946 r. natomiast grupa saperów z 1 DP przeprowadziła zasadzkę 24 czerwca 1946 r. we wsi Więcków-Trojanów na mjr Mariana Bernaciaka (zastępca inspektora puławskiego ds. bezpieczeństwa w poakowskim Zrzeszeniu Wolność i Niezawisłość, dowódca w zwycięskiej bitwie 24 maja 1945 r. stoczonej z grupą operacyjną KBW i UB we wspomnianym wcześniej Lesie Stockim), który poległ w walce.

Oczywiście jak inne jednostki ludowego Wojska Polskiego, również jednostki 1 DP wykorzystane zostały wraz z całym aparatem represji komunistycznego państwa (MO, UB, KBW, ORMO) do działań zabezpieczających i propagandowych związanych z przeprowadzeniem tzw. ludowego referendum z 30 czerwca 1946 r. oraz sfałszowanych wyborów z 19 stycznia 1947 r. do Sejmu Ustawodawczego. Wiązało się to ze zwalczaniem opozycji zarówno wojskowej jak i cywilnej wobec komunistów (choćby śmierć mjr Bernaciaka związana była z „zabezpieczeniem” referendum) a w okresie przedwyborczym powołano wprost grupy ochronno-propagandowe złożone z żołnierzy ludowego Wojska Polskiego i KBW, odpowiedzialne m.in. za szerzenie propagandy zgodnej z linią PPR na organizowanych wiecach, spotkaniach i atakującej legalną opozycją. Posuwano się również wprost do zastraszania ludności cywilnej, by głosowała na Blok Stronnictw Demokratycznych, zdominowany przez PPR.

Bibliografia:

1 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego, red. zbiorowa. Pruszków 1998;
Miotła Stalina Polska północno-wschodnia i jej pogranicze w czasie Oblawy Augustowskiej w 1945 r., red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, Warszawa 2019 r.;

G. Motyka, *Na białych Polaków oblawa*, Kraków 2014 r.

Ustawa o zakazie propagowania komunizmu nie zawiera definicji legalnej „symbolu komunizmu bądź innego ustroju totalitarnego”. Jest to zatem pojęcie otwarte, które winno podlegać sprecyzowaniu zarówno w drodze ogólnej wykładni, jak i na gruncie każdego z konkretnie badanych przypadków.

W świetle definicji językowej „symbolizować” oznacza przedstawiać coś pod postacią symbolu; być symbolem czegoś. Z kolei „propagować” to szerzyć, upowszechniać, hasła, myśli (zob. Słownik Języka Polskiego, oprac. E. Sobol, Warszawa 2005, s. 761, 979). Interpretacja językowa wymaga zatem dokonania takiej analizy nazwy, która będzie prowadzić do wniosku o istotności znaczenia określonej osoby, organizacji, jednostki wojskowej, daty lub wydarzenia dla funkcjonowania komunizmu w określonej perspektywie terytorialnej i czasowej. Przy czym może to być zarówno perspektywa kraju, jak i określonego obszaru (województwa, gminy, regionu).

Analiza nazwy „1 Warszawska Dywizja Piechoty” musi dotyczyć całości aspektów funkcjonowania rzeczzonego związku, bez ograniczania jej jedynie do działań związanych z walkami z Niemcami. Jak wykazano wyżej powstanie 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki było pierwszym etapem budowy armii powstałej na terenie ZSRS, utworzonej z inspiracji Józefa Stalina a stanowiącej w jego ręku instrument do przejęcia władzy w Polsce przez komunistów. Przez okres II wojny światowej armia podporządkowana komunistom w pierw 1 Dywizja Piechoty, rozbudowana następnie do 1 Korpusu Polskiego w ZSRS potem do Armii Polskiej w ZSRS, kończąc na dwóch związkach operacyjnych 1 Armii Wojska Polskiego jak i 2 Armii Wojska Polskiego (na mocy Ustawy z dnia 21 lipca 1944 r. o *przejęciu zwierzchnictwa nad Armią Polską w ZSRR i o scaleniu Armji Ludowej i Armji Polskiej w ZSRR* przyjętej przez nielegalną Krajową Radę Narodową i PKWN, obydwa związki taktyczne

tworzyły tzw. odrodzone Wojsko Polskie i formalnie podlegały KRN) realizowały rozkazy naczelnego dowództwa Armii Czerwonej a nie Rządu RP na uchodźstwie. Całkowitą podległość Stalinowi gwarantowało chociażby obsadzenie stanowisk w Sztabie Głównym NDWP w większości przez oficerów sowieckich (E. Kospath-Pawłowski, *Chwała i zdrada Wojsko Polskie na Wschodzie*, Warszawa 2010 r., 154). Wręcz obsada najważniejszych stanowisk w tzw. odrodzonym Wojsku Polskim musiała mieć jego zgodę, jak to było w przypadku obsadzenia stanowisk w końcu 1944 r., gdy na szefa Sztabu Głównego desygnowano gen. Władysława Korczyca, na dowódcę 1 AWP gen. Stanisława Popławskiego a na dowódcę 2 AWP gen. Karola Świerczewskiego (*Protokoły z posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944-1945*, Warszawa 1992, s. 76).

Ponadto nie można zapominać, że nowotworzone jednostki miały być wykorzystane nie tylko do walk z Niemcami ale wprost do przejęcia władzy przez komunistów w Polsce. I do końca istnienia PRL „ludowe” WP pozostawało pod całkowitą kontrolą PPR/PZPR a także Moskwy oraz wielokrotnie było wykorzystywane do walki z obywatelami Polski zamiast ich bronić, co również zostało wykazane w przypadku 1 Warszawskiej Dywizji Piechoty.

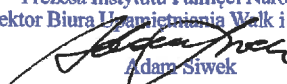
Powyższe doskonale obrazuje chociażby fragment artykułu ppłk dypl. mgr Wiesława Szoty, zamieszczony w tomie *Ludowe Wojsko Polskie 1943-1973 Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej z okazji XXX-lecia Ludowego Wojska Polskiego 5-6 września 1973 r.*:

Ludowe Wojsko Polskie bowiem nigdy nie było apolityczne, ale całkowicie zaangażowane w walkę o utrwalenie władzy ludowej, (...), dziedziczące i kultywujące najbardziej postępowe i rewolucyjne tradycje oraz walcząc o realizację programu politycznego reprezentowanego przez komunistów polskich (W. Szota, *Udział WP w tworzeniu zrębów ludowego państwa w czasie wojny [w:] Ludowe Wojsko Polskie 1943-1973...*, Warszawa 1974 r., s. 159).

Uwzględniając powyższe ustalenia w ocenie IPN nazwę „1 Warszawska Dywizja Piechoty” można uznać za symbolizującą represyjny, autorytarny i niesuwerenny system władzy istniejący w Polsce w latach 1944-1989, o jakim mowa w art. 1 ust. 1 i 2 ustawy, co oznacza, że nazwa: Szkoła Podstawowa nr 8 im. 1 Warszawskiej Dywizji Piechoty w Legionowie winna zostać zmieniona.

Należy jednocześnie dodać, że rzeczona opinia dotyczy oceny nazwy w kontekście ustawy o zakazie propagowania komunizmu i w żaden sposób nie odnosi się do zachowania pamięci o zwykłych żołnierzach 1 dywizji piechoty, którzy w różnych okolicznościach znaleźli się w jej szeregach walcząc z Niemcami. Nie mieli oni bowiem wpływu ani na oblicze polityczne tych jednostek, ani na kształt prowadzonej przez aparat polityczno-wychowawczy indoktrynacji, a w końcu na sposób wykorzystania ich walk z Niemcami w propagandzie komunistów i w polityce międzynarodowej ZSRS.

Mając powyższe na uwadze – wydano opinię jak na wstępie.

Z upoważnienia
Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej
Dyrektor Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa

Adam Siwek

5/6

Opr. Artur Zawadka